

A konferencia kiértékelése

A 2011. esztendő bővülködött a magyar zeneirodalom évfordulóiban, hiszen idén ünnepeljük Liszt Ferenc születésének 200., és Bartók Béla születésének 130. évfordulóját. Arról azonban már jóval szűkebb közönség értesült, hogy egy magyar egyházzenei évfordulót is ünnepelhettünk, az *Öreg graduál* kiadásának 375. évfordulóját. Pedig az *Öreg graduál* nemcsak egyházzenei, hanem liturgiátörténeti, nyomdatörténeti, egyháztörténeti szempontból is jelentős kiadvány. Amikor dr. Sógor Csilla, a BBTE Kémia és Vegyészmérnöki Karának tanára és zenész felvetette a Protestáns Teológiai Intézet vezetőségének a 375. éves *Öreg graduál*ka emlékező konferencia megszervezésének ötletét, még a konferencia előkészítésével megbízott szervezők sem gondolták, hogy végül tekintélyes és nemzetközileg elismert tudományos értekezletet szervezhetnek meg.

Az *Öreg graduált* ma már kevesen ismerik, a graduális éneklést még kevesebben gyakorolják, a magyar protestáns egyházak ugyanakkor éppen az istentiszteleti élet megújulásának újabb lehetőségeit keresik. Az értekezlet programjában éppen ezért igyekeztünk teret biztosítani a régi és új kettősségének. Egy teljes napot szenteltünk az *Öreg graduált* bemutató és annak jelentőségét elemző előadásoknak, valamint a *Graduál* tételeiből összeállított imaóráknak. A mai gyülekezeti helyzetre, új istentiszteleti formák tapasztalataira és a gregorián zsolozsmákból kialakult napszaki istentiszteletek ökumenikus összefüggéseire tekintettek a tudományos értekezlet második napjának előadásai.

A konferencia koncepciója láthatóan elnyerte a szakemberek és a téma iránt érdeklődők tetszését. Minden felkért előadó szívesen vállalta az értekezleten való közreműködést. A háromnapos konferencián mintegy százötvennégyen vettek részt, a szervezők legnagyobb öröme: erdélyi lelkészek, kántorokon és teológusokon kívül Debrecenből, Pápáról és Budapestről érkeztek a résztvevők.

A konferencia egyik kiemelkedő erőssége az volt, hogy azon nemcsak a minden hasonló konferencián egymást meghallgató néhány graduálkutató találkozott és nemcsak a gregorián éneklést pártoló egyházzenészek szólaltak meg, hanem azok is, akik bár szeretik a gregoriánt, mégsem tartják összeegyeztethetőnek a mai protestáns gyülekezeti tagok lelkiségével. A résztvevők is értékelték a szervezők azon igyekezetét, hogy a konferencián ne csak elméleti előadások hangozzanak el, hanem sok gyakorlat is helyet kapjon.

A gyakorlati részhez tartoztak a konferencia második napján a három témakörben folytatott csoportos beszélgetések. Dr. Fekete Károly a Generális Konvent Liturgiai Bizottságának teológiai alapelveit ismertette az általa vezetett csoportban. Az ismertetést követő beszélgetésből kiderült, hogy a résztvevők fontosnak tartják, hogy az istentisztelet dolgairól beszélgessenek, mert a liturgia megújulásához feltétlenül szükséges, hogy egy kimondott szón, definíción ugyanazt a dolgot vagy legalább hasonlót értünk, különben elbeszélünk egymás feje fölött. Valójában ezért is születtek meg az istentiszteletről szóló teológiai alapelvek.

A korábbi liturgiai kezdeményezések és a mostani liturgiai bizottság szemléletmódja között az a különbség, hogy ez utóbbi esetben nem valamely egyházi előljáró vezet be egy kész könyvet, hanem előbb az alapelveket tisztázzák, majd pedig meghatározzák azokat, és a különböző liturgia-minták ezekre az alapelvekre épülnek. Ezért az ilyen könyvet nem is nevezik *ágendának* vagy *istentiszteleti rendtartásnak*, hanem *liturgiai példatárnak*. Az elképzelés mögött a bizottság tagjainak az a meggyőződése rejlik, hogy

a magyar reformátusság gyülekezeteinek helyzete anyira sokrétű (a szórványtól a világvárosig, a zsúfolt körzetektől a missziói jellegű kórház és börtön istentiszteletekig), hogy valami uniformizált rendtartást csak ügyel-bajjal lehetne elképzelni számára. Ezért nem egyetlen liturgiát, hanem olyan többféle lehetőséget dolgoznának ki, amelyek a református teológiai alapokra épülnek, vagyis rövidebb vagy tagoltabb, egyszerűbb vagy gazdagabb formákkal. Ez nyilvánvalóan paradigmaváltást jelent.

A beszélgetés folyamán Dr. Ralph Kunz professzor külső szemlélőként mondta el, hogy véleménye szerint a megörökölt katekétikai berendezkedésű istentiszteleti felfogásunknak át kellene fordulnia abba az irányba, amely az istentiszteletet önmagáért Isten dicsőségéért ünnepli, annak epikletikus és adoratív jellegével, és nem akar feltétlenül és minden ízében csak tanítani. Ez nagy fordulat volna, amelyhez nagyfokú türelem szükséges egyháztest és egyháztest, gyülekezet és lelkipásztor között.

A jelenlegi magyar református próbálkozás azt a módszert követi, amelyet a Német Svájci Tartományi Egyház gyakorolt a nyolcvanas években véghezvitt liturgiai reform folyamán. A liturgiai bizottság megfogalmazta az alapelveket, azokat kis kiadványban juttatta el a gyülekezeti tagokhoz, tehát közbeszéd témájává tette azokat, majd pedig visszajelzéseket várt. Ezzel a módszerrel elmélyítették az egyháztagok körében, hogy valami új készül, mégpedig nem az ő megkerülésükkel, hanem értük és velük. A mostani megújulási folyamatban a konferencia résztvevőinek segítségére, közreműködésére és kritikai hozzáállására is számítanak.

A dr. Karasszon Dezső által vezetett csoport két példára összpontosítva járta körül a graduáléneklés gyakorlati kérdéseit. Előbb a *Jövel, Szent Lélek Úr Isten* kezdetű pünkösdi antifóna éneklésének lehetőségeiről beszélgettek. Az antifóna a *Veni sancte Spiritus* kezdetű évezredes latin liturgikus tétel magyar változata, amelynek nem csak a pünkösdi ünnepen van jelentősége. Az antifónát különböző ünnepi istentiszteleteken invokációnak, ünnepi istentiszteleten pedig emelkedett hangvételű bevezető énekként is használták. Karasszon Dezső ennek a lehetőségnek a kihasználására buzdította a csoportbeszélgetés résztvevőit.

A beszélgetés második részében a graduáléneklés templomi gyakorlatra vonatkozó kérdéseiről volt szó. A liturgia elemeinek összhangja, elsősorban a prédikáció és a graduáléneklés ideális viszonya és arányai tekintetében egyhangú volt az a vélemény, hogy ideális helyzetben a kettő egymást erősítve szolgálja az istentisztelet egységét.

A teológiai hallgatók felvetették azt a kérdést, hogy miként viszonyul egymáshoz az évszázados graduális éneklés és az ún. ifjúsági énekek. Végül ebben az időszakban is egyetértésre jutott a csoport. Ugyanis Karasszon Dezső elmondta, hogy itt is, mint gyakran más esetben is, a funkciós megkülönböztetésnek van fontos szerepe. Leggyakrabban éppen ezen a téren tapasztalhatók bántó hibák, amikor összekeverjük az egyes énekek funkcióját. Más szerepe van a gyülekezeti kirándulás alkalmával vagy egy táborútnél elénekelt énekeknek, és más szerepet tölt be egy ünnepi istentiszteleten felhangzó ének. Az ifjúsági ének nem arra való, hogy megrekedjünk annak zenei, szövegi, teológiai miliőjében, hanem arra, hogy azok, akik az ifjakat vezetik és nevelik az egyházzene terén, fel tudják mutatni számukra a növekedés lehetőségét, és az egyházzene eszközeivel el tudják vezetni őket a megszentelődés lépcsőin.

A harmadik csoportot Dorothea Kraus, a németországi *Communität Casteller Ring* evangélikus női közösségének nővére, és Benkő Tímea vezette. A csoport első kérdése ez volt: miként építhető be a zsolozsmázás gyakorlata egy protestáns hívó hétköznapijaiba? A napszaki istentiszteleteken az imádkozó bekapcsolódik az imádság időt és te-

ret szétfeszítő évezredes folyamatába, és ebben a folyamatban azoknak a közösségébe, akik egykor, a jelenben és jövőben imádkoznak.

A schwanbergi evangélikus női közösség kapcsán Dorothea Kraus elmondta, hogy a közösség elsősorban nem diakóniai munka végzésének céljával alakult – ez a legjellemzőbb a diakonissza nővérek példájára –, hanem a nővérek sokkal inkább azzal az életcéllal indultak el a közösségi élet útján, hogy Istent dicsérjék. Az istendicséret gondolata pedig máris elvezet a napszaki imádságok magjához, a zsoltárokhoz, hiszen a zsoltárok könyvének héber megnevezésének jelentése: dicséretetek. A napszaki imádságoknak lényege pedig a zsoltárok imádkozásában megvalósuló istendicséret. Lényeges, hogy a zsoltárok felét a panaszzsoltárok alkotják. A zsoltárimádkozás ezért – egyrészt – az egyén imádsága, de közbenjáró imádkozás is a szenvedőkért. Másrészt: a zsoltárokkal való imádkozás helyettes imádkozás is: az imádságban mások szájává válunk: kölcsön adom a szavaim, kölcsön adom a hangom azoknak, akik nem tudnak, vagy nem akarnak imádkozni.

Röviden szó esett még az egyes napszaki imádságok felépítéséről, jellegzetes elemeiről és meghatározó jelentéséről. Dr. Zalatnay István bemutatta a budapesti Erdélyi Gyülekezetben gyakorolt imádságoknak egyik rendjét, majd a csoport tagjai ki is próbálták a responzoriális és az antifonális zsoltárrecitálás gyakorlatát.

A tudományos értekezletet záró kiértékelő fórumbeszélgetésen ismét hangsúlyozták a régi és új kettősségét. Dr. Ralph Kunz elmondta, hogy gyülekezeteinkben egyre inkább két irány feszül egymásnak: az egyik az ún. „ifjúsági kultúra”, amely elsősorban ifjúsági zenéből él és az amerikai „workshop” jellegű könnyed műfajt műveli; a másik pedig az egyre zsugorodó hagyományos értékeket ápoló réteg. A misszió látszólag sokkal jobban működik az előzőben, hiszen nagyobb tömegeket mozgat meg. De minket, az értékeket ápolókat éppen az amerikai tapasztalatok tölthetnek el reménykedéssel. Az ottani közösségekben azt tapasztalják, hogy a könnyed műfaj ugyan vonzóbb, de csak rövid ideig; később azonban még az egykor karizmatikus közösségekbe járó hívek is gyakran a hagyományos, igényes liturgiájú egyházak közösségeit keresik. Ezek alapján a kihívás abban áll, hogy megteremtjük a két réteg közötti átmenet lehetőségét, hogy az ifjúsági istentiszteleti életből „kiöregedett” gyülekezeti tagok visszatárlhassanak az érett liturgikus gyakorlathoz. Ehhez azonban feltétlenül szükséges a liturgikus nevelés, a misztagogikus tanítás.

Dr. Zalatnay István röviden összefoglalta, hogy mi is a szerepe a napszaki istentiszteleteknek: ezek egyrészt az egyes emberéi, másrészt a gyülekezeti, harmadrészt az egyháziéi. A mi hagyományunkból fakadóan főleg a gyülekezeti jelleget hangsúlyozzuk, de éppen ilyen fontos a másik kettő is. Rá lehet bízni az egyes emberre, hogy mindenki maga döntse el, hogyan, milyen formákban éli meg saját hitét a hétköznapi életben; de talán az a jobb, ha mindehhez az egyháztól, lelki édesanyjától kap szilárd keretet, mint ahogy az édesanya is megtanítja gyermekének a maga anyanyelvét. A napszaki imádságok liturgiája éppen ilyen keretet jelent.

Ugyancsak az anyanyelv képét használta dr. Elena Maria Şorban, amikor arra hívta fel a figyelmet, hogy a gyermekek az anyanyelv tanulásával párhuzamosan képesek a gregoriánt is megtanulni, és így lesz ez számukra a zenei anyanyelv, s jó volna, ha következő konferenciánkon gyermekek is énekelnének.

A konferencia résztvevőinek kimondott kérését dr. Fekete Károly tolmácsolta: a *Református Szemle* azon számait, amelyek a konferencia anyagát fogják közölni, lehetőleg szerint nagyobb példányszámban adják ki.

Bódis Tamás, aki több résztvevővel folytatott beszélgetést, következtetésként azt javasolta, hogy a konferencia fogalmazzon meg egy zárónyilatkozatot az egyházzene és a liturgia sürgető kérdéseiről, és juttassa el ezt a megfelelő testületekhez. Mivel a konferenciának eredetileg nem volt célja egy ilyen jellegű zárónyilatkozat megszövegezése és mivel ennek igényes előkészítésére a tudományos értekezlet alatt már nem lett volna mód, a résztvevők végül eltekintettek egy ilyen dokumentum megszerkesztésétől. Megállapodtak abban, hogy a konferenciáról szóló beszámolóba foglalják bele azokat az egyházzenei és liturgikai kérdéseket, amelyekre fel szeretnék hívni az egyházak figyelmét, ezt a beszámolót pedig mindenki számára elérhetővé teszik a *Református Szemlében*.

A konferencia résztvevői a következők kérdéskörökre hívták fel az egyházak figyelmét:

1. A lelkész és az egyházzenesz, kántor együttműködésének szabályozása.
2. Szemléletváltásra van szükség az egyházzenei és liturgikai kérdésekben. Ehhez segítség volna a himnológiai és egyházzenei jegyzet kiadása.
3. A lelkészképzés és a kántorképzés újragondolása az istentiszteletre vonatkozó kérdésekre nézve.

A szervezők ez úton is megköszönik a Jakabffy Tamás által vezetett *Schola Gregoriana Monostorinensis* tagjainak, a Sógor Csilla által vezetett *Református graduál-kórus* tagjainak a napszaki istentiszteleteken való közreműködését, valamint a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet hallgatóinak a konferencia adminisztratív munkájában vállalt segítségét.

Benkő Tímea